

Riddarna som säger NIE

BENNY CARLSON

Idéer är lite som virus. De sprider sig under lång tid och muterar emellanåt för att öka sina chanser att smitta människan samtidigt som hon genom observation och erfarenhet av verkligheten såväl bidrar till mutationerna som tillägnar sig viss immunitet mot alltför långsökta varianter.

För snart 250 år sedan etablerade Adam Smith den klassiska skolan inom ekonomiskt tänkande. Vid mitten av 1800-talet inledde tyska historiska skolan en motoffensiv. De tyska idéerna spred sig till andra miljöer samtidigt som det klassiska tänkandet muterade och blev neoklassiskt. Det tyska viruset muterade i den amerikanska miljön och blev institutionalistiskt.

En av de ledande institutionalisterna, John Commons, vände i början av 1930-talet blicken från den neoklassiska aktören (*homo economicus*) och mot transaktionen. Några år senare gick Ronald Coase ett steg längre och lanserade transaktionskostnader som förklaring till att transaktioner inte alltid sker mellan individer på marknader. Dessa kostnader kunde förklara förekomsten av företag som ”öar av planhushållning” i marknadsöceanen. Coases idé fick på 1970-talet, sedan manegen krattats av bland andra Herbert Simon, James Buchanan och Mancur Olson, genomslag i form av den nya institutionella ekonomin (NIE), med ambition att dra växlar på såväl institutionellt som neoklassiskt tänkande.

För den som vill bekanta sig med NIE finns en diger litteratur. Det senaste bidraget är Claude Ménards och Mary Shirleys *Advanced Introduction to New*

Institutional Economics, en nätt sak på 178 sidor, volym 98 i serien *Elgar Advanced Introduction*. Ménard är ekonomiprofessor vid Sorbonne och Shirley ordförande i Ronald Coase Institute, med kontor i St Louis, Missouri, och Chevy Chase, Maryland. De båda har grundat och varit ordförande i International Society for New Institutional Economics (numera Society for Institutional and Organizational Economics) och tillsammans tidigare gett ut *Handbook of New Institutional Economics* (2005) och *A Research Agenda for New Institutional Economics* (2019). De har alltså dragit åtskilliga lansar för NIE i jakten på samhällsvetenskapens heliga graal vilket får mig, naturligtvis helt obefogat, att tänka på riddarna som säger NI i *Monty Python and the Holy Grail*. En av hjärnorna bakom NIE, Douglass North (1997), har för övrigt deklarerat att hela hans karriär gått ut på att söka efter den ekonomiska tillväxtens heliga graal.

Ménard och Shirley betonar (s 1) att NIE inte är en enhetlig teori utan ”ett dynamiskt träd med grenar som växer på en stark stam av gemensamma grundläggande begrepp” eller (s 12) ”en rörelse mot en syntes som ännu inte har infunnit sig”. De tre största grenarna på stammen utgår från Oliver Williamson, Douglass North och Elinor Ostrom som samtliga fått Riksbankens pris till Alfred Nobels minne. De tre har alltså ett antal begrepp gemensamt. Dit hör förstås institutioner, som av North definierats som spelreglerna i ett samhälle eller den ram inom vilken det mänskliga samspelet äger rum. Institutionerna kan vara formella, såsom författningar, lagar och regler, och informella, såsom sociala normer. Institutionerna gör människors beteende i stora drag förutsägbart och tillvaron mindre osäker.

I neoklassisk teori är individen perfekt informerad, rationell och nyttomaximerande och agerar utan kostnader på marknaden. I NIE är individen i Simons efterföljd ofullständigt informerad, be-

RECENSION

Claude Ménard och Mary M Shirley: *Advanced Introduction to New Institutional Economics*, Edward Elgar, 2022, 178 sidor, ISBN 978-1-78990-450-5.

Benny Carlson är professor emeritus i ekonomisk historia vid Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

gränsat rationell och satisfierande, eftersom kostnaderna för att skaffa och bearbeta all tillgänglig information är avsevärda, beteendet styrs av övertygelser och normer och det kostar att agera på marknaden. Staten, som enligt neoklassiker är objektiv och välfärdsmaximerande, är i NIE, liksom i *public choice*, en arena där politiker, byråkrater och intressegrupper agerar utifrån de incitament som formas av lagar och normer.

Tre centrala begrepp utgör NIE:s ”gyllene triangel” – transaktionskostnader, äganderätter och kontrakt – och får varsitt kapitel i Ménards och Shirleys bok.

Transaktionen innebär att rätten till en resurs övergår från en aktör till en annan och är förknippad med kostnader för att etablera, överföra och övervaka denna rätt. Eller som man ibland uttrycker det till stöd för minnet: kontakt, kontrakt, kontroll. Eller som Coase uttrycker saken: kostnaden för att använda prismetkanismen.

Äganderätter kan vara privata, statliga, gemensamma (*communal*) eller frånvarande (*open access*). De är viktiga för människors vilja att hushålla med resurser. Så t ex skapar privat äganderätt incitament att investera i en resurs men också bristande hänsyn till externa effekter. Ett omdiskuterat fenomen, allmänningens tragedi, handlar om att resurser som saknar tydlig ägare överutnyttjas. Fenomenet handlar förvirrande nog om såväl gemensamma äganderätter, där ingen medlem av en löst definierad gemenskap kan hindra någon annan från att utnyttja resursen, som frånvarande äganderätter, där världshaven och atmosfären kan tjäna som exempel. Ostroms insats har varit, som väl är allmänt bekant, att visa på att gemensamma resurser inte behöver bli överexploaterade.

Vad som egentligen menas med äganderätt tas märkligt nog inte upp i boken. Vanligtvis brukar man tala om ett knippe rättigheter: rätten att använ-

da en tillgång, att tillgodogöra sig dess avkastning, att förändra dess form eller lokalisering, att använda den som pant, att sälja eller skänka bort den och att hindra andra från att använda den (se t ex Libecap 2003).

Teorier om kontrakt och organisering av transaktioner är Williamsons gebit. Kontrakt som gör överenskommelser trovärdiga och minskar risken för juridiska tvister minskar transaktionskostnaderna. Detaljerade kontrakt minskar risken för opportunistiskt beteende men minskar också flexibiliteten om förhållanden i omvärlden ändras. Det går för övrigt inte att i långtidskontrakt formulera klausuler som reglerar alla tänkbara framtida händelser. Tillgångars karaktär, osäkerhet och hur ofta en transaktion upprepas avgör hur stora transaktionskostnaderna blir och om det är bäst att välja marknad, företag (hierarki) eller mittemellan (hybrid, t ex franchiseverksamhet).

NIE har väl fungerande marknads ekonomi och effektiva politiska och juridiska institutioner som riktmarke men tar dem inte för givna. En väl fungerande stat behövs för att marknaden ska fungera och ekonomin växa. North har i något sammanhang förklarat att vi inte klarar oss utan staten men inte heller med den och ställt knäckfrågan: Hur får man staten att uppföra sig som en opartisk tredje part? Ménard och Shirley uttrycker denna fråga på följande sätt (s 95): ”Men hur förhindra en stat med tillräcklig makt från att använda sin makt godtyckligt till att konfiskera tillgångar och inskränka rättigheter?” Vad som krävs är ett starkt civilsamhälle som ”fjättrar Leviatan”. Våra dagars Kina har emellertid, än så länge, lyckats utmana denna uppfattning genom att kombinera Leviatan med ekonomisk tillväxt.

Bokens näst sista kapitel (8), om institutionell förändring och utveckling, med North i centrum, är det för en ekonomihistoriker mest intressanta.

Transaktionskostnader, som användes av Coase för att förklara förekomsten av företag, har av North använts för att förklara ekonomisk utveckling. Författarna vrider och vänder på frågor om hur institutioner består och när och varför de förändras: Eliter slår ofta vakt om status quo. När och varför finner de det gynnsamt att reformera institutioner? När och hur kan ”den maktlösa majoriteten” samla sig till kollektiv handling och hota eliternas kontroll? Hur reagerar eliterna i sådana fall – med reform eller repression? Spårbundenhet hämmar institutionell förändring men ändå sker förändring genom gradvisa endogena processer eller exogena chocker. I vilka kritiska situationer (*critical junctures*) blir det möjligt att välja nya spår? Självförstärkande övertygelser cementerar institutionerna. När blir gapet mellan förväntningar och utfall så stort att övertygelsernas makt bryts och ett paradigmskifte äger rum? Hur kan man förklara att kulturella övertygelser och värderingar normalt förändras långsamt men i vissa fall ganska snabbt?

Författarna nämner att NIE fått kritik för att inte ta tillräcklig hänsyn till förändring av idéer och ideologier. Jag vet inte hur mycket kritiken biter på North som (1993, s 169) betonar att: ”Idéer och ideologier formar de subjektiva tankekonstruktioner som enskilda använder sig av för att tolka sin omvärld och fatta sina beslut.” Något senare förklarar han (1999, s 249–250) emellertid att han inte vill använda ordet ideologi ”på grund av alla problem det har gett mig” utan föredrar att tala om trossystem (*belief systems*, som inte ska tolkas i in-skränkt religiös mening).

Författarna anser själva att NIE:s förskjutning av fokus från teknologi till institutioner som avgörande för ekonomisk tillväxt kan ha gått för långt. Men North laborerar inte bara med institutionellt bestämda transaktionskostnader utan självklart också med till stor del tekniskt bestämda transformationskostnader.¹ Hans resonemang (se 1993, s 61–62) – som inte redovisas av Ménard och Shirley – går ut på att vid småskalig produktion och lokal handel (personligt byte) är transformationskostnaderna höga och transaktionskostnaderna låga medan vid storskalig produktion och global handel (opersonligt byte) är transformationskostnaderna låga och transaktionskostnaderna höga. I det senare fallet behövs en övervakare, en tredje part, en stat eller överstatlig organisation, som minskar osäkerheten och transaktionskostnaderna. North (1999, s 249) anmäler intresse för analys av internationella institutioner men erkänner att ”jag har aldrig sagt mycket om dem”.

Varje disciplin, skola eller inriktning odlar sin egen begreppsflora, vilken ofta försvårar insyn. På NIE-fältet frodas normer, konventioner, vanor, traditioner, värderingar, övertygelser, idéer, ideologier och kultur och att avgöra i vad mån det ena överlappar eller skiljer sig från det andra verkar vara en vetenskap i sig.

Ménard och Shirley är i vart fall övertygade om att NIE har framtiden för sig och förklarar i sista kapitlet (s 143) att kombinationen av kraftfulla analytiska verktyg och envis datajakt ”kommer att frambringa nya insikter och tillåta fortsatta framsteg mot att uppfylla Ronald Coase förutsägelse att all national-

¹ North (1993, s 105–106) noterar att transaktionskostnader ofta ses som institutionellt bestämda och transformationskostnader som tekniskt bestämda men understryker att förhållandet mellan teknik, institutioner och de båda kostnadsslagen ”är mer sammansatt”. Men varför använder han begreppet transformationskostnader i stället för produktionskostnader? Här tycks viss oklarhet råda. North (1993, s 20) skriver nämligen att ”transaktions- och transformations(produktions-)kostnaderna [...] tillsammans utgör hela kostnaden” men skriver senare i samma arbete (s 52) att ”produktionskostnaderna är summan av transformations- och transaktionskostnaderna”

ekonomi kommer att omvandlas av de teman och verktyg inom det som fortfarande allmänt kallas "den nya institutionella ekonomin".

Boken avslutas med en fyllig (25-sidig) bibliografi. Man kan utifrån den skaffa sig en uppfattning om vilka forskare som publicerat sig mest på området (med reservation för att författare av böcker tenderar att vara generösa med referenser till sig själva). De namn som hamnar på tio-i-topp-listan är 1) Barry Weingast, 2) Douglass North, 3) Claude Ménard, 4) Oliver Williamson, 5) Daron Acemoglu, Ronald Coase och Mary Shirley, 8) James Robinson, 9) Avner Greif, Paul Joskow och Elinor Ostrom.

Boken är tänkt – och förefaller lämpad – att användas på teori- och metodkurser i en rad samhällsvetenskapliga ämnen såsom nationalekonomi, företagsekonomi, ekonomisk historia, statsvetenskap, sociologi, socialantropologi, juridik och geografi. Den är pedagogiskt upplagd med huvudtext, figurer, boxar med exemplifieringar, källhänvisningar,

slutsatser och fingervisningar om vidare studier i de flesta kapitel. Möjligen kan man tycka att den är aningen "torr" eftersom kapitlen följer mallen i vår tids vetenskapliga tidskriftsartiklar.

REFERENSER

Libecap, G (2003), "Contracting for Property Rights", i Anderson, T L och F S McChesney (red), *Property Rights: Cooperation, Conflict, and Law*, Princeton University Press, Princeton och Oxford.

Ménard, C och M M Shirley (2005), *Handbook of New Institutional Economics*, Springer, New York.

Ménard, C och M M Shirley (2019), *A Research Agenda for New Institutional Economics*, Edward Elgar, Cheltenham.

North, D (1993), *Institutionerna, tillväxten och välståndet*, SNS Förlag, Stockholm.

North, D (1997), "Prologue", i Drobak, J N och J V C Nye (red), *The Frontiers of the New Institutional Economics*, Academic Press, San Diego.

North, D (1999), "Response to Geddes and Keohane", i Alt, J E, M Levi och E Ostrom (red), *Competition and Cooperation: Conversations with Nobelists about Economics and Political Science*, Russel Sage Foundation, New York.